

Ольга Матвієнко

БАГАТОМОВНІСТЬ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

WIELOJĘZYCZNOŚĆ W PRAKTYCE UNIWERSYTETÓW EUROPEJSKICH: PERSPEKTYWA UKRAIŃSKA

MULTILINGUALISM OF EUROPEAN UNIVERSITIES: UKRAINIAN PERSPECTIVES

Важливою складовою загального процесу європейської інтеграції України є входження української вищої освіти у європейський освітній та науковий простір на основі фундаментальних цінностей і принципів Болонського процесу. Це актуалізує проблему формування у студентів, викладачів і науковців багатомовності як здатності послуговуватися кількома мовами. Рішення цієї проблеми сприятиме формуванню якісно нових трудових ресурсів, здатних зайняти гідне місце не лише на вітчизняному, але й європейському та світовому ринках праці. У вирішенні цього складного завдання цінним є досвід європейських університетів, які раніше зустрілися з викликами сучасності й активно і цілеспрямовано вирішують численні проблеми, серед яких однією з визначальних є формування багатомовності та пошуки взаєморозуміння.

Багатомовність – це виклик для європейської освіти в контексті її об'єднання. Здійснення революційних перетворень у національних системах освіти європейських країн на основі Болонського процесу стало можливим завдяки запровадженню у Європейському Союзі політики багатомовності й полікультурності, що означає зміни у суспільній свідомості європейців у напрямі позитивного ставлення до колективної та індивідуальної багатомовності, а також усвідомлення потреб щодо збереження і формування цієї людської якості в процесі навчання. Ріст академічної мобільності студентів та викладачів у спільному європейському

освітньому просторі сприяв виявленню основних ситуацій спілкування, що вимагають певного компетентнісного рівня володіння нерідною мовою. Їх детальний аналіз на початку нового тисячоліття дозволив експертам Вільного університету Брюсселя окреслити специфічні вимоги до багатомовної компетентності учасників проектів з академічної мобільності в контексті Болонського процесу. Основними серед них є робота із джерелами по спеціальності другою мовою і наявність іншомовних вмінь та навичок для професійної комунікації¹. Це включає роботу з друкованими джерелами інформації, а також слухання й розуміння лекцій, їх конспектування, передбачає участь у семінарах, конференціях, готовність до організації академічних презентацій, підготовки й написання статей. Участь у програмах з мобільності включає не лише академічний аспект, але й адаптацію до нового життєвого устрою, загальних вмінь і навичок для повноцінного професійного і соціального спілкування, а також передбачає формування навичок для неформального спілкування з колегами. Слід зазначити, що такі вимоги стосуються не лише науковців, але й освітніх менеджерів. Адже в міжнародних проектах передбачається участь не лише професорсько-викладацького складу працівників університету, а й освітніх адміністраторів.

Дослідження проблеми мовних потреб студентів вищих навчальних закладів, які здобувають освіту нерідною мовою, проводилися ще задовго до підписання Болонської декларації, а після початку її реалізації вони стали особливо інтенсивними. В контексті глобалізації англійської мови значну увагу привернула робота з досліджень використання англійської мови для академічних цілей за редакцією Дж. Флауердью та М. Пікока². Окрім вмінь та навичок мовного спілкування вагомою для учасників програм академічної мобільності виявилася також наявність сформованої міжкультурної компетентності, що становить готовність адаптуватися до нового соціально-культурного оточення, взяти на себе роль посередника у спілкуванні представників різних культур і готовність досягнути взаєморозуміння у непростих комунікативних ситуаціях.

Важливим кроком Європейської Комісії по залученню університетів до більш активної діяльності з покращення багатомовної підготовки студентів для підвищення академічної мобільності стало створення уні-

¹ *Common European Principles for Teacher Competences and Qualification* [Electronic Resource]. – Access Mode : http://www.ateel.org/uploads/EUpolicies/common_eur_principles_en.pdf (10.07.14).

² Swales J.M. *Genre Analysis: English in academic and research settings* / J.M. Swales. – Glasgow: Cambridge Univ. Press. – 1990. – 260 p.

верситетами власної мовної політики. На початку другого тисячоліття Європейська рада з мовної освіти (*European Language Council*) об'єднала діяльність у цьому напрямі вищих навчальних закладів низки європейських країн, які виступали за надання можливостей студентам різних спеціальностей набути багатомовну компетентність високого рівня завдяки включенню курсів із навчання мов до програми навчання. У 2004 р. учасниками Європейської Ради було започатковано проект Сприяння навчанню мов студентів університетів (*European Network for the Promotion of Language Learning Among All Undergraduates, ENLU*), мета якого полягала у підтримці розвитку багатомовної і міжкультурної компетентності студентів та викладачів університетів для академічної мобільності у контексті Болонського процесу. За результатами проекту було зроблено висновок про те, що процеси запровадження модульного навчання і накопичення кредитів уможливають залучення до навчальних програм університетів додаткових навчальних курсів, серед яких одними з пріоритетних є навчання мов і формування навичок міжкультурної комунікації. Проект завершився у квітні 2006 р. конференцією в м. Нансі за участі більше, ніж 150 експертів з вищої освіти і представників основних європейських організацій, включаючи Раду Європи. У Нансійській Декларації «Багатомовні університети для багатомовної Європи, відкритої світу» було зазначено зміну парадигми університетської освіти у зв'язку з проведенням реформ у контексті Болонського процесу і підкреслено потребу створення й проведення європейськими університетами цілеспрямованої мовної політики сприяння навчання мов для всіх учасників освітнього процесу, якість якої має бути координована на загальноєвропейському рівні³.

Відповідно до Плану дій Європейської Комісії на 2004 – 2006 роки зі сприяння вивченню мов і мовному розмаїттю європейським вищим навчальним закладам відведено ключову роль у сприянні суспільній та індивідуальній багатомовності.

Одним із компонентів інтегрованої програми забезпечення наступності і безперервності у мовній освіті є прийняття Європейською Комісією Програми навчання впродовж життя, освітньої програми «ERASMUS» (2007 – 2013) та «ERASMUS+» (2014 – 2020), головною метою яких є сприяти вивченню студентами європейських університетів багатьох мов та культур забезпечення їх готовності до академічної мобільності.

³ Bardi M. *Common Evaluation Frameworks for Language Teachers – Rationale and a case study on teachers' perceptions* / Mirela Bardi // *ForumSprache*. – 2011 – № 5. – s. 100–111.

У прийнятій 2010 р. Стратегії ЄС «Європа 2020» зазначено курс на сприяння міжнародній привабливості Європейської вищої освіти. Підвищення якості, яка асоціюється сьогодні із забезпеченням та підтримкою різноманіття й багатомовності на соціальному й індивідуальному рівнях, стало предметом особливої уваги європейських освітян.

Якість навчання у європейській освіті на терційному рівні стала предметом досліджень, проведених у рамках проекту Британської Ради «*Мовне багатство Європи*» (2010 – 2013). Було вивчено практику 65 європейських університетів на основі таких критеріїв: 1) мови навчання; 2) мови веб-сайтів університетів; 3) групи осіб, яким надають мовну підтримку в університетах; 4) мови, які пропонують в університетах іноземні та другі для студентів немовних спеціальностей; 5) ступінь застосування аспектів європейської мовної політики для розвитку та оцінювання курикулумів; 6) кількість іншомовних студентів; 7) мобільність студентів, що навчаються за технологією «мова+зміст».

За результатами аналізу було зроблено такі висновки: Усі університети, що взяли участь у дослідженні, проводять навчання національними мовами, які є офіційними мовами країни, де відбувається навчання, і більшість студентів, що там здобувають вищу освіту, володіють мовами навчання як рідними. Двадцять три університети надають можливості навчання національними, іноземними та регіональними чи мовами національних меншин. Роль англійської мови, як демонструє дослідження, має тенденцію до посилення. За результатами дослідження, англійська – це друга мова більшості європейських університетів. Насамперед, це пов'язано з посиленням глобалізаційних процесів в економіці і наукових дослідженнях, а також зростанням рівня мобільності студентів і викладачів. Після 2008 року університети надають значно більше уваги мобільності студентів, відтак навчання за обміном для студентів мовних спеціальностей отримало статус обов'язкового. Разом із тим, підтримуючи академічну мобільність, університети зацікавлюють іноземних студентів повним курсом навчання чи якоюсь із його частин. Тому одним із важливих критеріїв розвитку багатомовності на рівні університету, як свідчить дослідження, є мовна підтримка, яку надають студентам, і значне розширення кількості мов, що вивчаються та застосовуються для опанування курикулуму немовних предметів. Як свідчать результати, більшість університетів (41 із 65) пропонують студентам 3 – 4 іноземних мови для вивчення у формі загального курсу з опанування мови як системи, чи мовних курсів для спеціальних цілей. У такий спосіб навчання в університеті стало значно привабливішим для багатьох абітурі-

ентів з точки зору перспектив на ринку праці, а тому кількість студентів в університетах, які вивчають кілька мов, суттєво зросла, а також зросла загальна кількість студентів в університетах.

Варіанти рішень проблеми успішного формування багатомовності, що вже сьогодні існують, можна продемонструвати, розглянувши освітні моделі традиційно багатомовних університетів. Серед них Університет м. Фрайбург (Швейцарія), Університет м. Гельсінкі (Фінляндія), Вільний Університет м. Бозен-Больцано (Італія), Університет м. Люксембург (Люксембург). Як продемонстрував аналіз, вони мають кілька спільних рис, зокрема:

1) *Мета* багатомовних університетів полягає в підготовці спеціалістів високої якості, здатних послуговуватися в професійному житті кількома мовами, задля цього, власне, в освітньому процесі обов'язково задіяними є кілька мов.

2) Багатомовні університети *розміщені на територіях*, де існують історичні і географічні передумови для успішного спілкування усіма мовами, які застосовують як засоби навчання. Відбувається багатомовна освіта у повній відповідності до мовної політики країни, де відбувається навчання. В освітньому процесі *обов'язково присутньою є англійська мова* як глобальна, але *основними мовами навчання виступають державні, або офіційні мови країн, де відбувається навчання*. Водночас, це мови, якими послуговується більшість населення країни чи регіону, і їх позиція досить міцна у соціумі країни, оскільки вони мають історичне коріння та зв'язок з ідентичністю осіб, які беруть участь у навчальному процесі.

3) При *вступі* до багатомовного університету та на момент його закінчення існують чітко визначені вимоги до рівня мовної компетентності студентів. Вимоги на момент вступу до університету, здебільшого, пов'язані з обраним курсом навчання.

4) *Пропорційність застосування мов у навчальному процесі є обумовленою*: а) специфікою навчального напрямку; б) особливостями освітньої програми; в) вимогами до рівнів багатомовної компетентності спеціалістів цього напрямку на ринку праці.

5) За потреби передбачено *надання студентам* різних форм педагогічної та психологічної підтримки, *всебічне підвищення рівня їх багатомовної компетентності*.

Реалізація ідей Болонського процесу, в основі яких лежить ідея створення спільного європейського простору вищої освіти, продемонструвала існування перешкод, що виявилися в розриві між політични-

ми рішеннями, які приймаються на рівні Ради Європи і Європейського Союзу, а також рішеннями на рівні окремих освітніх закладів. На конференції в італійському місті Бозен-Больцано «Дво- та багатомовні університети: Європейські перспективи і погляд далі» («*Bi- and Multilingual Universities: European Perspectives and Beyond*»), що відбулася у 2007 році, досвід університетів з розвитку багатомовності було розглянуто і проаналізовано. Широке запровадження навчання змісту дисциплін засобами англійської мови чи іншої іноземної мови в університетах має чимало проблемних моментів, серед яких найчастіше зустрічаються такі: недостатній рівень володіння мовою у студентів, нездатність викладачів-носіїв мови адаптуватися до викладання таким студентам, що негативно впливає на процес навчання⁴.

Запорукою успіху у формуванні багатомовності стала віртуалізація освіти та формування відкритих освітніх ресурсів. Університети все частіше відкривають доступ до навчальних і наукових матеріалів; створення і розвиток ресурсів для розміщення у вільному доступі активно підтримується на державному і міжнародному рівнях. У 2012 р. на Всесвітньому конгресі ЮНЕСКО в Парижі, присвяченому відкритим освітнім ресурсам, була прийнята Декларація, що містить заклик до урядів надавати підтримку в розробці й застосуванні відкритих освітніх ресурсів. Одним із найважливіших результатів Конгресу є згода представників країн-учасниць прийняти законодавство, що забезпечить широке запровадження в практику «відкритих ліцензій», за якими усі матеріали, створені бюджетними організаціями і за бюджетні кошти, повинні стати загальнодоступними для громадян країни і світу завдяки їх розміщенню на різних порталах відкритих освітніх ресурсів⁵. Глобальна інформаційна сітка є нині найбільш затребуваним джерелом знань, яка відкриває доступ до різноманітних джерел інформації, представлених у різних форматах. Відкритість освіти стала вимогою часу і саме тому на сучасному етапі розвитку освіти в усьому світі головними тенденціями є *відкритість* і *доступність*. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і забезпечення

⁴ *Biand Multilingual Universities: European Perspectives and Beyond, Conference Proceedings Bolzano-Bozen* : Conference Proceedings, Bolzano-Bozen 20-22 September 2007 (ed. D. Veronesi, Ch. Nickenig), Bozen-Bolzano University Press, 2007, 430 p.

⁵ *Глобальные тенденции в развитии и использовании открытых образовательных ресурсов и их роль в реформе образования. Аналитическая записка* [Электронный ресурс] / Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2010, 12 с. – Режим доступа: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214676.pdf>.

вільного доступу до інформації є основними передумовами формування суспільства, заснованого на знаннях.

Суттєві зміни відбулися також у підготовці педагогів-філологів. Оскільки в країнах Об'єднаної Європи велику роль відіграє мобільність, у світлі зазначеного було запропоновано запровадити нове поняття «*Європейський учитель-філолог*». Передбачено, що здобуття такого статусу надає право викладати мову в будь-якій із країн Об'єднаної Європи, адже такий спеціаліст має відповідати певним вимогам: володіти трьома мовами країн Євросоюзу (рідною та двома іноземними) і бажано бути готовим викладати один навчальний предмет іноземною мовою; бути експертом у галузі національної культури, культур країн, мови, яких викладає та глобальної європейської культури, національного розмаїття її складових культур; бути глибоко обізнаним професіоналом у сфері викладання і навчання, прикладом толерантного ставлення до усіх учнів-представників розмаїтого у культурному плані сучасного суспільства країн Європи.

З метою інтенсифікації розвитку багатомовності активно розвиваються нові технології формування багатомовності. Серед кількох існуючих нині найвагомішою є *CLIL* — *Інтегроване навчання змісту та мови*. Це технологія, що спирається на вивчення загальноосвітніх предметів за допомогою нерідної, частіше іноземної мови, а також мов національних меншин чи регіональних. *CLIL* сьогодні користується значною підтримкою в більше, ніж 30 країнах Європи. Вагомими чинниками поширення та розвитку такого навчання є соціально-політичний і демографічний, бо в такий спосіб реалізується європейське бачення політики багатомовності, за якої люди можуть вільно користуватися двома чи трьома мовами в багатомовному контексті європейських країн. Програми такого навчання відрізняються за інтенсивністю, віком початку навчання, його тривалістю і кількістю інформації. Відомий у світі фахівець з мовної освіти К. Бейкер підкреслює, що навчання за принципом *CLIL* є значно ефективнішим, ніж просто вивчення мови як системи, бо характеризується: 1) високою інтенсивністю формування мовних умінь з виучуваної іноземної мови завдяки інтегрованому змісту немовного предмета; 2) гарантією, що учні набувають компетентності з іноземної мови на академічному рівні, а не лише на рівні спілкування в соціумі; 3) економією навчального часу завдяки інтеграції навчання мови і предметного змісту;

4) постійною наявністю потреби в комунікації виучуваною мовою для реалізації завдань поставлених курикулумом⁶.

Узагальнюючи європейський досвід багатомовності у вищій освіті та окреслюючи перспективи для Української освіти, слід зазначити, що сучасна університетська мовна політика має за мету всебічний розвиток міжнародного спілкування, у якому англійській мові належить усе більша роль. Цей процес є закономірним, бо відбувається у відповідь на посилення процесів глобалізації та інтернаціоналізації в освіті і наукових дослідженнях. Але, разом із тим, не можна допустити виключення державної мови та мов національних меншин із навчального процесу. Тому спершу слід визначити їх оптимальне співвідношення для застосування як засобів навчання з метою розвитку багатомовної компетентності студентів за участі усіх мов. Звісно, рішення цього питання залежить від мовної політики країни, де відбувається навчання, а також є обумовленим соціально-політичними та економічними чинниками, зокрема: потребами ринку праці та економічною рентабельністю, місцевими традиціями академічного навчання, особистісними і педагогічними чинниками. Більше того, для прийняття рішення щодо мовного збалансування і розвитку багатомовної компетентності студентів, багатомовні університети повинні мати повноваження та умови для достатньої фінансової свободи, що необхідна для забезпечення паралельного викладання освітніх курсів кількома мовами, запровадження спільного вивчення змісту та мови спершу викладачами, а потім і студентами, визначити способи підтримки студентів та академічного персоналу мовними курсами загального і специфічного змісту тощо. Безумовно, особливу увагу слід зосередити на навчально-методичному забезпеченню процесу навчання кількома мовами.

Окреслюючи перспективи для української освіти, виявляємо й певні проблеми, а саме:

1) У змінах, які мають відбутися на Законодавчому рівні. Не розроблено і не затверджено державним стандартом підготовку філолога.

Йдеться про принципову відмову від найменування спеціальності, за якою передбачається підготовка вчителів і викладачів-філологів іноземних мов загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. Сьогодні вона визначена як «Середня освіта» зі спеціалізацією у відповідних іноземних мовах. Таке ототожнення спеціалізації з освітнім рівнем робить її

⁶ Baker C. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* / Colin Baker. – Great Britain, 2001. – s. 60.

зміст незрозумілим. Тим паче, нелогічною виглядає підготовка фахівців другого (магістерського) рівня до викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі за спеціальністю «Середня освіта».

2) Зміст підготовки філолога в Україні залишається традиційним, відрізняється від європейської практики невизначеністю кінцевих результатів – компетентностей, значною кількістю нефахових, або фахових, але не практичного спрямування дисциплін.

3) Варто відмовитися від жорсткої однозначної залежності вищої філологічної освіти від визначених Законом України «Про вищу освіту» форм навчання (денної, заочної (дистанційної)).

4) Заслуговує на увагу досвід розширення кола нефілологічних спеціальностей, де принципово важливим є знання мінімум двох іноземних мов: менеджмент, право, туризм та інших з відповідною кваліфікацією фахівця, що досяг рівня С-2 в опануванні іноземної мови, зокрема й фахового спрямування.

Отже, практична реалізація політики багатомовності університетів є комплексною процедурою з немалою кількістю проблемних моментів та варіантів їх вирішення. У такому контексті потребою часу є узгодження процесу підготовки фахівців-філологів, його повної відповідності з європейськими стандартами. Активне використання вітчизняними викладачами та вчителями відкритих освітніх ресурсів, що існують у Європі, стане цінним джерелом автентичної інформації, основою для формування багатомовності молодих українців.

У статті проаналізовано особливості процесу професійного становлення педагогів філологічного напрямку в країнах Європи в умовах формування єдиного освітнього простору, намічено перспективи української освіти. Відзначено, що сучасна університетська мовна політика має на меті всебічний розвиток міжнародного спілкування, у якому англійській мові належить важлива роль. Цей процес є закономірним, оскільки відбувається у відповідь на посилення процесів глобалізації та інтернаціоналізації в освіті і наукових дослідженнях. Автор розглядає різні профілі і форми підготовки педагогів-філологів та досліджує створений інструментарій для покращення процесу підготовки й забезпечення успішності становлення молодих фахівців. Особливу увагу приділено аспектам реалізації молодого фахівця в контексті професійного зростання й розвитку його особистості.

Ключові слова: багатомовність; педагог-філолог; європейський освітній і науковий простір; етапи, форми та напрями підготовки фахівця; Болонський процес; «Європейський учитель-філолог»

Abstract: The article deals with the peculiarities of teacher professional development in the field of Philology in Europe while forming a single educational space and outlines the prospects for Ukrainian education. It is noted that the modern university language policy is aimed at comprehensive development of international relations in which the ever-increasing role belongs to English. This process is natural, as it happens in response to the intensification of globalization and internationalization in education and research. The author examines the different profiles and forms of training teachers, philologists and explores tools designed to improve the preparation process and ensure the success of young professionals. Special attention is devoted to aspects of young professionals in the context of professional growth and development of their personality.

Keywords: multilingualism; teacher-scholar; European educational and scientific space; stages, forms and directions of professional training; Bologna process; “European teacher-scholar”

Бібліографія

- Глобальные тенденции в развитии и использовании открытых образовательных ресурсов и их роль в реформе образования. Аналитическая записка* [Электронный ресурс] / Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2010, 12 с. – Режим доступа: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214676.pdf>.
- Baker C. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* / Colin Baker. – Great Britain, 2001. – s. 60.
- Bardi M. Common Evaluation Frameworks for Language Teachers – Rationale and a case study on teachers’ perceptions / Mirela Bardi // *ForumSprache*. – 2011 – № 5. – s. 100–111.
- Bi- and Multilingual Universities: European Perspectives and Beyond, Conference Proceedings Bolzano-Bozen : Conference Proceedings, Bolzano-Bozen 20-22 September 2007 (ed. D. Veronesi, Ch. Nickenig), Bozen-Bolzano University Press, 2007, 430 p.
- Common European Principles for Teacher Competences and Qualification [Electronic Resource]. – Access mode : http://www.ateel.org/uploads/EUpolicies/common_eur_principles_en.pdf (10.07.14).
- Swales J.M. *Genre Analysis: English in academic and research settings* / J.M. Swales. – Glasgow: Cambridge Univ. Press. – 1990. – 260 p.